

ALEKSANDRA MICHAŁOWSKA
Biblioteka im. Jana Czekanowskiego
Polskie Towarzystwo Ludoznawcze
Wrocław

BIBLIOTEKA POLSKIEGO TOWARZYSTWA LUDOZNAWCZEGO

Biblioteka przy Zarządzie Głównym PTL została założona razem z Towarzystwem Ludoznawczym w 1895 roku we Lwowie. Jej utworzenie było jednym z zadań wytyczonych przez założycieli Towarzystwa. O kompletowaniu księgozbioru z zakresu ludoznawstwa poinformowano w pierwszym tomie „Ludu” (*Sprawy...* 1895: 31), prosząc wydawców i autorów o nadsyłanie publikacji dotyczących tej dziedziny oraz nauk pokrewnych. Jednymi z pierwszych, którzy ofiarowali bibliotece książki, byli Jan Karłowicz, Antoni Kalina, Seweryn Udziela i Henryk Strzelecki. Ponadto już od pierwszego roku istnienia biblioteki nawiązywano kontakty z instytucjami zagranicznymi i krajowymi w celu wymiany wydawnictw. Wśród tych, z którymi najwcześniej rozpoczęto współpracę, znalazły się Schlesische Gesellschaft für Volkskunde (Wrocław), Verein für Volkskunde (Berlin), Verein für österreichische Volkskunde (Wiedeń), Magyar Néprajzi Társaság (Budapeszt), Towarzystwo Przyjaciół Nauk (Poznań), Carskie Towarzystwo Geograficzne (Petersburg), Narodopisne museum česko-slovenske (Praga), Bukowiner Landes-Museum (Czerniowce), Muzeum Krajowe w Sarajewie. W zamian za otrzymane wydawnictwa wysyłano „Lud” (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997: 159).

Początkowo biblioteka rozwijała się głównie dzięki darom i wymianie; pierwszego zakupu książek prawdopodobnie dokonano dopiero w 1902 roku. Zbiory stopniowo powiększały się i już w 1886 roku utworzono stanowisko bibliotekarza. Opiekę nad księgozbiorem w pierwszym dziesięcioleciu istnienia biblioteki sprawowali kolejno: Stefan Ramułt, Benedykt Dybowski, Jan Cavanna, Franciszek Krček, Władysław Jankowski i Michał Siwak. W 1897 roku postanowiono udostępnić księgozbiór członkom Towarzystwa. Wyznaczono na ten cel jeden dzień w tygodniu, a po roku zdecydowano także o wypożyczaniu książek drogą pocztową, aby możliwość skorzystania ze zbiorów mieli również członkowie Towarzystwa spoza Lwowa (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997: 160).

W 1900 roku stan zbiorów wzrósł do 1000 woluminów i wówczas postanowiono sporządzić katalog i inwentarz. Prace te rozpoczęto w 1903 roku, kiedy do pomocy opiekującemu się ówczesnie zbiorami bibliotekarzowi – Władysławowi Jankowskiemu przydzielono Aleksandra Medyńskiego. Następnie zastąpili ich Michał Siwak i Ludwik Bernacki. Trudności finansowe uniemożliwiły udostępnienie księgozbioru szerszej rzeszy czytelników (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997: 160).

W 1909 roku zakupiono „urządzenie katalogowe” do sporządzenia katalogu kartkowego. W międzyczasie bibliotekę przeniesiono najpierw do szkoły im. Tadeusza Kościuszki, następnie w 1906 roku zdecydowano o wynajęciu lokalu na zbiory. W 1913 roku ze względu na trudności finansowe zrezygnowano z wynajmu, a zbiory umieszczono w mieszkaniu dr. Adama Fischera. Dzięki prof. Janowi Czekanowskiemu jeszcze w tym samym roku Towarzystwo otrzymało pomieszczenie w Instytucie Antropologicznym Uniwersytetu Lwowskiego, gdzie oddano w depozyt bibliotekę i wydawnictwa własne Towarzystwa. Ostatnia lwowska przeprowadzka biblioteki miała miejsce w 1925 roku. Tym razem zbiory przeniesiono do Zakładu Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza. Tam, złożone w depozycie, pozostały do 1939 roku. Przez ten okres księgozbiór powiększał się głównie dzięki wymianie z licznymi instytucjami krajowymi i zagranicznymi (w 1934 r. – 62 krajowe, 152 zagraniczne). Ponadto biblioteka otrzymywała egzemplarze recenzyjne od redakcji „Ludu” (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997: 161).

W czasie II wojny światowej księgozbiór kilkakrotnie zmieniał siedzibę, nie raz groziło mu unicestwienie. Przetrawanie zawdzięcza głównie Fischerowi, który włożył wiele starań w jego ratowanie, a po jego śmierci (w 1943 r.) jego żonie Oldze i synowi Władysławowi. Po wojnie, decyzją Jana Czekanowskiego i Józefa Gajka, siedziba Towarzystwa, które przyjęło nazwę Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, została umiejscowiona w Lublinie. Zbiory archiwalne i biblioteczne, które w początkowym okresie znajdowały się w mieszkaniu Fischerów w Gliwicach, przewieziono z niemałym trudem w 1946 roku. Jako że część księgozbioru zaginęła w czasie wojny, starano się go uzupełnić zbiorami z bibliotek polonijnych, a także kupując książki po śp. Fischerze. W Lublinie PTL pozostał do końca 1951 roku. Na początku następnego roku Towarzystwo przeniosło się do Poznania – na krótko, bo tylko do 1953 roku, kiedy to miała miejsce kolejna przeprowadzka, tym razem do Wrocławia (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997: 161-162; Suchecka 2001: 70).

W stolicy Dolnego Śląska – dzięki gościnności Uniwersytetu Wrocławskiego – Towarzystwo otrzymało pomieszczenia na Placu biskupa Nankiera 4. Nowym opiekunem zbiorów została bibliotekarka Anna Łyszcz-Wirpszowa, która funkcję tę sprawowała do 1963 roku. W 1962 roku do biblioteki przyjęto Helenę Kopeć, natomiast w 1964 – Zygmunta Kłodnickiego, który jednak po krótkim czasie przeniósł się do Katedry Etnografii Ogólnej i Słowian Uniwersytetu Wrocław-

skiego, a jego miejsce zajęła absolwentka etnografii Jadwiga Gerlach-Kłodnicka (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997: 162).

W 1965 roku, dla uczczenia pamięci prof. Czekanowskiego, nadano bibliotece jego imię. Trzy lata później Towarzystwo otrzymało nowe pomieszczenia od Uniwersytetu Wrocławskiego – przy ulicy Szewskiej 36, gdzie na parterze ulokowano bibliotekę, którą po roku od przeprowadzki udostępniono czytelnikom. Pod koniec 1971 roku księgozbiór został włączony w sieć bibliotek Polskiej Akademii Nauk. Także w tym czasie nawiązano współpracę z Biblioteką Narodową, w ramach której przekazywano do jej katalogów centralnych wykazy ważniejszych zagranicznych czasopism i dzieł zwartych (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997: 162).

W 1975 roku zatrudniono absolwentkę pomaturalnego studium bibliotekarstwa – Jadwigę Balon, która pracowała do 1992 roku. W 1977 roku z biblioteki odeszła mgr Kopec, a kierownictwo objęła mgr Gerlach-Kłodnicka, natomiast w 1984 roku do pracy w bibliotece i archiwum przyjęto mgr Paulinę Suhecką (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997: 163).

Do roku 1991 biblioteka funkcjonowała głównie dzięki dotacjom Polskiej Akademii Nauk, która jednak w 1992 roku zakończyła wspieranie wszystkich towarzystw naukowych. W związku z tym potrzebna była reorganizacja finansowej strony działalności biblioteki. W tymże roku zaczęto pozyskiwać fundusze, składając wnioski na dotacje celowe do Komitetu Badań Naukowych (Rostworowska 1993: 295), a w późniejszych latach do Ministerstwa Nauki i Informatyzacji, przekształconego finalnie w Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

W 2001 roku, w związku z remontem kapitalnym kamienicy przy ul. Szewskiej 36, księgozbiór został tymczasowo przeniesiony do budynku biblioteki Wydziału Nauk Społecznych przy ul. Koszarowej. Nowe pomieszczenia – mniejsze i niższe – nie pozwoliły na zmontowanie regałów i rozpakowanie wszystkich zbiorów, tak że część z nich nie była udostępniana do czasu przeprowadzki do stałej siedziby. Powrót biblioteki do starej lokalizacji okazał się niemożliwy, a istniała konieczność opuszczenia przez PTL obiektu przy ul. Koszarowej. Propozycją Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego było ulokowanie księgozbioru PTL w nowym budynku Biblioteki Głównej Uniwersytetu Wrocławskiego, którego budowa miała rozpocząć się w 2001 roku. Na ten czas zaferowano Towarzystwu pomieszczenia w obiekcie przejętym przez UW – szkole podstawowej przy ul. Kuźniczkiej 48. Z propozycji nie skorzystano, ponieważ lokal zupełnie nie był przystosowany do przechowywania zbiorów bibliotecznych, a koszty adaptacji okazały się za wysokie. Rozważano także ulokowanie biblioteki w gmachu Wydziału Stomatologii przy ul. Cieszyńskiego, do czego z różnych powodów nie doszło. Ostatecznie w 2004 roku zdecydowano się na przeniesienie zbiorów do budynku przy ul. Szczytnickiej, właśnie przejmowanym przez UW od Urzędu Miasta Wrocławia. Przeprowadzka miała miejsce w sierpniu 2004 roku. Towa-

rzystwo otrzymało trzy sale lekcyjne z przeznaczeniem na księgozbiór, czytelnię i pomieszczenie biurowe, obszerny korytarz oraz zaplecze sanitarne dla personelu – wszystko usytuowane na drugim piętrze. Powierzchnia całości wynosiła około 230 m². Ze względów bezpieczeństwa – wytrzymałość stropów – regały można było ustawiać jedynie w wyznaczonych miejscach i tylko do wysokości 170 cm (Adamczewski 2005: 351-352). Księgozbiór został w całości rozpakowany i od kwietnia 2005 roku udostępniony czytelnikom.

Łączące PTL i Uniwersytet Wrocławski relacje zostały sformalizowane w ramach podpisanej w 2003 roku umowy o współpracy i świadczeniu usług bibliotecznych. Zawarto ją na rok i aneksowano dwukrotnie: w 2004 i 2005 roku, by w następnym roku sygnować nowe porozumienie, na warunkach ustalonych na początku, ale na okres trzech lat.

Nowym kierownikiem biblioteki w 2004 roku została mgr Suchecka, a intendentem zbiorów bibliotecznych – Bożena Wrońska. W latach 2002-2004 pani Kłodnicka pracowała jeszcze w bibliotece PTL, w ramach umowy-zlecenia; zajmowała się prowadzeniem wymiany wydawnictw (Adamczewski 2005: 350). W 2006 roku zatrudniono absolwentkę bibliotekoznawstwa i informacji naukowej UW – Aleksandrę Michałowską.

Postępujący od kilkunastu lat w Polsce rozwój bibliotecznych katalogów elektronicznych skłonił PTL do zakupu pakietu programów MAK i MAKWWW. Oprogramowanie, nabyte w 2007 roku od Biblioteki Narodowej, miało służyć do katalogowania wydawnictw zwartych. Jeszcze w tym samym roku rozpoczęto wprowadzanie opisów książek do programu. W 2010 roku system MAK został udostępniony przez internet. Linki do bazy znajdują się na stronie PTL (www.ptl.info.pl) oraz na stronie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Wrocławskiego. Do końca 2010 roku prowadzono jednocześnie katalog komputerowy i kartkowy (alfabetyczny i rzeczowy: tematyczny i etno-geograficzny, opracowany przez J. Kłodnicką). Z początkiem 2011 roku katalog kartkowy zamknięto.

W marcu 2009 roku, po wygaśnięciu obowiązującej od 2006 roku umowy z Uniwersytetem Wrocławskim, rozpoczęto rozmowy na temat dalszego funkcjonowania biblioteki w strukturach uczelni. W konsekwencji 28 września 2009 roku podpisano umowę użyczenia zbiorów na okres pięciu lat, na mocy której księgozbiór, pozostając własnością PTL, został włączony w struktury Biblioteki Uniwersyteckiej i umieszczony w zespole bibliotek specjalistycznych UW. Uczelnia zobowiązała się pokrywać koszty utrzymania biblioteki. Na potrzeby umowy użyczenia zbiorów konieczne było wykonanie skontrum całości zbiorów, pierwszego kompleksowego od 1945 roku. Od października 2009 do kwietnia 2010 roku tę kontrolę przeprowadziła komisja powołana przez dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej (Adamczewski 2010: 477-478). Na czas trwania umowy pomiędzy instytucjami pracownik Biblioteki PTL – mgr Michałowska – została przeniesiona z etatu Towarzystwa na etat UW. Jej zadaniem pozostała praca na rzecz Biblioteki PTL, doszedł jedynie obowiązek sprawozdawczy wobec Biblio-

teki Głównej oraz uczestnictwo w zebraniach bibliotek specjalistycznych UW. We wrześniu 2014 roku umowę przedłużono na kolejne pięć lat.

Siedziba przy ul. Szczytnickiej także okazała się przejściowa. W związku ze sprzedażą przez UW. budynku, w którym ulokowana była biblioteka, biuro i magazyn Towarzystwa, PTL stanęło wobec konieczności opuszczenia użytkowanych pomieszczeń. Decyzja o przeprowadzce zapadła w 2013 roku, a od początku 2014 roku rozpoczęto sukcesywne pakowanie księgozbioru, co utrudniło jego regularne udostępnianie. Ponownie zaproponowano Towarzystwu przeniesienie się do nowego gmachu Biblioteki Głównej UW, którego budowa została zakończona kilka lat wcześniej. Ta lokalizacja, bardzo korzystna dla potencjalnych czytelników i sprzyjająca współpracy ze strukturami BG UW, została jedomyślnie zaakceptowana przez Zarząd Główny PTL. Na użytek biblioteki Uniwersytet przeznaczył pomieszczenia z odrębnym wejściem – dwa lokale o powierzchni łącznej 249 m², znajdujące się na parterze w komercyjnej części budynku. Przeprowadzka, trwająca od 20 do 28 maja 2015 roku, została w całości sfinansowana przez PTL. Konieczne było wynajęcie firmy transportowej, która – poza przewiezieniem biblioteki, archiwum i biura – zajęła się także rozmontowaniem i zmontowaniem regałów. Zbiory biblioteki udostępniono dla czytelników z początkiem lipca 2015 roku.

Do końca 2015 roku w katalogu MAK opracowano wydawnictwa zwarte polskie i zagraniczne, które wpłynęły do biblioteki w latach 1986-2015. W celu dotarcia z informacją o zbiorach do jak najszerszego grona czytelników, zdecydowano o przyłączeniu się do katalogu komputerowego Biblioteki UW w systemie Virtua. Dzięki temu informacja o zasobach księgozbioru PTL będzie dostępna także w katalogach NUKAT i WorldCat. Biblioteka Uniwersytecka zobowiązała się przeszkolić pracownika biblioteki PTL – mgr Michałowską – w zakresie katalogowania w nowym systemie, i od początku 2016 roku wszystkie nowe wpływy wprowadzane są do Virtui. Planuje się także stopniowe katalogowanie retrospektywne.

W lutym 2015 roku PTL podpisało z Biblioteką Uniwersytecką porozumienie o współpracy przy rozwijaniu Biblioteki Cyfrowej UW. Następnym tego było stworzenie w BC UW. osobnej kolekcji dla zbiorów Archiwum i Biblioteki PTL. Biblioteka Uniwersytecka zapewniła szkolenia dla pracowników i wsparcie Pracowni Reprografii i Digitalizacji BUWr przy realizacji prac z zakresu cyfryzacji. Jako pierwsze na stronę BC UW. trafiły materiały z Archiwum PTL. Była to spuścizna po prof. Stanisławie Poniatowskim, zdigitalizowana i opublikowana w przestrzeni cyfrowej dzięki projektowi „Utworzenie repozytorium cyfrowego: dokumenty i fotografie Stanisława Poniatowskiego (1884-1945)”. Projekt, finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, realizowany pod kierownictwem dr Stefanii Skowron-Markowskiej, pozwolił na zorganizowanie profesjonalnej pracowni digitalizacyjnej, a tym samym otworzył Towarzystwu drogę do dal-

szej cyfryzacji zasobów archiwalnych i bibliotecznych. Jeszcze w 2016 roku do Biblioteki Cyfrowej UWr trafi część najstarszych zbiorów z biblioteki PTL. Planowane jest wykonanie skanów tytułów polskich i zagranicznych niedostępnych w innych bibliotekach cyfrowych. Jest to początek wieloletniej digitalizacji zbiorów PTL. Angażując się w rozwój BC UWr, Biblioteka PTL uczestniczy we współpracy międzynarodowej bibliotek naukowych w zakresie utrzymania, opracowania i udostępniania zasobów bibliotecznych w postaci elektronicznej. Ponadto zbiory PTL umieszczone w BC UWr będą możliwe do wyszukania przez portale Federacji Bibliotek Cyfrowych i Europeany – Europejskiej Biblioteki Cyfrowej, co pozwoli na dotarcie do nich zainteresowanym z całego świata.

Księgozbiór liczy obecnie około 45 tys. woluminów, a jego wartość wynosi w przybliżeniu 430 tys. zł. Zbiory sukcesywnie rosną (rocznie o ok. 600 woluminów). Pozyskiwane są niezmiennie drogą wymiany, zakupów i darów. Wymiana prowadzona jest z około 125 instytucjami zagranicznymi i 45 krajowymi. Tą drogą napływają do biblioteki głównie czasopisma polskie i zagraniczne – prawie niedostępne w innych bibliotekach w Polsce, a także niskonakładowe publikacje specjalistyczne. Ponadto od początku lat 90. biblioteka otrzymuje regularne dotacje celowe na zakup książek. Najpierw rozwój księgozbioru PTL wspierał Komitet Badań Naukowych, następnie Ministerstwo Nauki i Informatyzacji, dziś Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dzięki dofinansowaniu, jakie biblioteka dostaje w ramach programu Działalność Upowszechniająca Naukę, co roku pozyskiwane są do zbiorów nowości wydawnicze ukazujące się w Polsce i na rynkach zagranicznych. W efekcie zachowana zostaje kompletność księgozbioru w zakresie jego specjalistycznego profilu, a czytelnicy mają zagwarantowany dostęp do aktualnego dorobku naukowego z etnologii i antropologii kulturowej oraz dziedzin pokrewnych.

LITERATURA

Adamczewski J.

2005 *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w latach 2002-2005*, „Lud” 89, s. 349-359.

2010 *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego za okres od września 2009 do sierpnia 2010*, „Lud” 94, s. 476-484.

Gerlach-Kłodnicka J., Kłodnicki Z.

1997 *Biblioteka przy Zarządzie Głównym Towarzystwa*, w: Z. Kłodnicki (red.), *Kronika Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (1895-1995)*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 159-163.

Rostworowska M.

1993 *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego za okres od września 1992 do września roku 1993*, „Lud” 76, s. 295-299.

Sprawy...

1895 *Sprawy Towarzystwa*, „Lud” 1, s. 29-32.

Suchecka P.

2001 *Korespondencja Adama Fischera w zbiorach Archiwum Naukowego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, w: Z. Jasiewicz, T. Karwicka (red.), *Przeszłość etnologii polskiej w jej teraźniejszości*, Poznań: Komitet Nauk Etnologicznych PAN, s. 71-78.